

CARMEN-ELENA BĂLTEANU

Soğului meu, Dan

CARMEN-ELENA BĂLTEANU

**ICOANA ÎNCORONAREA MAICII
DOMNULUI DIN MUZEUL
ARHIEPISCOPIEI CRAIOVEI.
INTERPRETARE ȘI RESTAURARE**

Editura Universitaria
Craiova, 2018

Referenți:

Lect. univ. dr. Dana Postolache

Lect. univ. dr. Ioan Darida

Lect.univ.dr. Bădescu Alexandrina

Copyright © 2018 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Fotografiile de pe coperta 1 și 4 reprezintă detalii din timpul procesului de restaurare al icoanei Încoronarea Maicii Domnului?

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BĂLTEANU, CARMEN-ELENA

Icoana Încoronarea Maicii Domnului din Muzeul Arhiepiscopiei

Craiovei - Interpretare și restaurare / Carmen-Elena Bălțeanu. - Craiova:

Universitaria, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1461-1

2

7.025

© 2018 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

INTRODUCERE

Într-o zi călduroasă de iulie, printre etichetele care însoțeau icoanele ce urmau a fi restaurate, din colecția *Centrului de Restaurare Sfântul Nicodim*, privirea mi-a rămas pe numele „Sfânta Treime”. Icoana care purta acest nume era acoperită cu un strat consistent de depuneri, care însă lăsa să se întrezărească scena Sfintei Treimi, dar mai apărea un personaj îngenuncheat: Maica Domnului. Întrebarea pe care mi-am pus-o era una firească: oare ce se ascundea sub stratul de depuneri era reprezentarea Sfintei Treimi cu patru personaje? Sau se deplasase eticheta de la o altă icoană din expozaor? În acel moment am hotărât că aceea va fi icoana pe care o voi restaura în perioada următoare, gândindu-mă că în momentul etapei de curățare a depunerilor mi se va descoperi și inscripția așezată de pensula autorului, deci vom ști numele scenei reprezentate de artistul iconar. Momentul citirii inscripției a fost departe de a-mi răspunde la întrebări, aceasta dezvăluindu-mi numele „Sfânta Troiță”.

Și astfel cercetările despre această scenă s-au succedat într-un ritm alert, care m-a purtat până în perioada artistică a secolului al IV-lea și au continuat cu fiecare întâlnire cu icoane bizantine ce înfățișează aceeași scenă.

Icoanele existente în colecția *Centrului de expunere muzeală și restaurare Sfântul Nicodim* din cadrul Arhiepiscopiei Craiova dovedesc nu doar o îndemânare tehnică, ci și un simț artistic pronunțat. Autorii acestor icoane au avut conștiința că rezultatul eforturilor lor va determina o atitudine de evlavie a celor care le vor privi și le vor contempla. Una dintre aceste icoane este *Încoronarea Maicii Domnului*, cum este cunoscută printre credincioși, sau *Sfânta Troiță*, așa cum a numit-o artistul iconar pe cea din colecția Arhiepiscopiei Craiovei.

Aspectele iconografice abordate în acest studiu aduc elemente noi și originale referitoare la pătrunderea scenei *Încoronarea Maicii Domnului* în arta bizantină în general, și în cea românească în particular.

Am structurat lucrarea astfel încât să analizez tipologiile iconografice din arta apuseană și bizantină atât pentru scena *Încoronarea Maicii Domnului* cât și pentru scena *Sfânta Treime*. Textul este însoțit de un material vizual bogat și necesar expunerii ideilor avansate.

După o scurtă prezentare a reprezentărilor Sfintei Treimi în arta apuseană, am revenit în spațiul religios românesc din perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, analizând influențele occidentale și orientale ale acestei perioade asupra acestui teritoriu. Amintind de principalele texte biblice și patristice ca surse iconografice ale *Sfintei Treimi*, lucrarea ne conduce spre cele mai întâlnite reprezentări ale *Sfintei*

Treimi din pictura religioasă românească a secolelor XVIII-XIX. Din punct de vedere tipologic, am punctat unele variante locale românești ale acestei reprezentări.

Lecturarea ne poartă și spre câteva detalii ale scenei *Încoronarea Maicii Domnului*, desprinzându-se ideea că această reprezentare iconografică este rezultatul unei contopiri a două scene ample și numeros reprezentate de-a lungul istoriei creștinismului. Scena *Sfintei Treimi*, prezentă atât în iconografia orientală cât și în cea occidentală s-a alăturat scenei *Tronul compasiunii*, *Pieta* și *Fecioara în slavă*, ultimele trei fiind răspândite doar în iconografia apuseană, rezultând scena *Încoronarea Fecioarei Maria*. Mi-am fundamentat această idee și prin menționarea câtorva norme dogmatice catolice ale vremii.

Studiul de caz din partea a doua a lucrării ne conduce, pas cu pas, spre finalitatea procesului de restaurare, putându-se urmări în detaliu normele metodologice specifice pe care le-am aplicat.

Acest demers nu ar fi fost posibil dacă nu ar fi existat revelatoarea inițiativă de înființare a unui Centru de restaurare, care îi aparține Arhipăstorului Olteniei, Înaltpreasfințitului Părinte Irineu Mitropolit al Olteniei. *Centrul de restaurare Sfântul Nicodim din Craiova* adăpostește un număr impresionant de bunuri culturale, pe diferite suporturi, printre care și lemn, ce așteaptă a fi redescoperite prin restaurare și redat publicului prin intermediul Muzeului amenajat în același *Centru de restaurare* menționat anterior.

Îi adresez călduroase mulțumiri Lect. univ. dr. Postolache Luminița-Dana pentru sugestiile pertinente și asistența binevoitoare pe care mi-a acordat-o în timpul elaborării acestei lucrări.

Un cuvânt special de mulțumire adresez Lect. univ. dr. Darida Ioan pentru osteneala de a-mi fi citit manuscrisul.

În mod deosebit aduc mulțumiri soțului meu Dan, care a fost un insistent susținător în publicarea acestei lucrări.

Un important sprijin pentru documentarea în vederea redactării lucrării am primit de la Direcția Județeană pentru Cultură Dolj, pentru care mulțumesc întregului colectiv pe această cale. Aceleași sincere mulțumiri adresez și domnișoarei Lect. univ. Dr. Mădălina Strehie de la Facultatea de Litere din Craiova, al cărei sprijin necondiționat a avut un rol determinant în decizia de a publica această lucrare.

Craiova, decembrie 2018

CAPITOLUL I

ICOANA – O PROVOCARE A ORDINII ȘI ÎNȚELEPCIUNII LUMII ACESTEIA?

Icoana este un obiect de cult care se oferă cinstirii duhovnicești, ea nu este o operă de artă spre contemplarea estetică. Cinstirea nu se acordă icoanei de lemn, ci prototipului ei, altfel spus persoanei reprezentate în ea. Rostul existenței ei este acela de a-i pune pe credincioși în legătură cu această persoană, pentru ca ei s-o cinstească în sfințenia sa, să se unească cu ea, să se facă părtași ai harului dumnezeiesc de care este plină și pe care îl împărtășește închinătorilor.

Departate de a fi o formă de expresie picturală naivă sau primitivă, iconografia bizantină se arată a fi până la urmă o formă de artă extrem de complexă, ale cărei mijloace, perfect adaptate scopurilor sale, nu pot fi reduse la o simplă tehnică.

Caracterul paradoxal al icoanei întâlnește caracterul paradoxal, chiar șocant, al unor afirmații din Sfânta Scriptură, și în general arată că valorile creștine le contrazic pe cele lumești și cer, pentru a fi trăite, o convertire și o rupere de această lume.

„Caracterul straniu și neobișnuit al icoanei - spune Leonid Uspensky – este identic cu cel al Evangheliei. Căci Evanghelia este o adevărată provocare pentru orice ordine și înțelepciune a lumii acesteia. [...] Și tot așa cum propovăduirea Evangheliei este nebunie pentru înțelepciunea lumii, icoana, care corespunde acestei propovăduiri, este și ea nebunie și scandalizează ochiul așa-zis „normal“, pentru care starea căzută a lumii pare normal”¹.

Henry Matisse și-a exprimat uimirea în anul 1911 când, alături de colecționarul moscovit Shchukin, a vizitat Galeria Tretyakov, biserici vechi și colecții importante de icoane din arealul rusesc. *„Aceste culori pure și bogate..., sinceritatea și spontaneitatea lor sunt pentru mine o adevărată revelație..., nicăieri nu am mai văzut ceva asemănător”².* Pictorul francez a spus, între altele, că suntem datori să învățăm să înțelegem arta privind icoanele. Tot atunci a mărturisit că i-au trebuit zece ani de cercetări pentru a ajunge în punctul cunoscut

¹ LEONID USPENSKY, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, Traducere de Teodor Baconsky, Ed. Patmos, Cluj – Napoca, 2012, p. 88.

² JOHN RUSSELL, *The World of Matisse 1869-1954*, Time-Life Books, Alexandria, Virginia, 1969, p.102.

deja de artiștii iconari ruși ai secolului al XIV-lea. Puritatea formei și spontaneitatea formelor care i s-au relevat privind icoanele din Galeria Tretyakov le-a materializat la cei 77 de ani ai săi, într-o perioadă post chirurgicală, în care nu se mai putea deplasa, dar în care își propusese să decoreze Capela Rosaire, din Vence, care îi și poartă numele.

Fig. 1– Henry Matisse, *Fecioara cu Pruncul* – 1950, schițe pentru Capela din Vence (Capela Matisse)

Fig. 2 – Henry Matisse, schițe pentru decorarea Capelei din Vence în camera-studio din Hotelul Regina din Nisa, 1950